

İbn Kemmûne ve
Tenkîhu'l-Ebhâs li'l-Mileli's-Selâs
Üzerine Araştırmalar

Fuat AYDIN

Yasin MERAL

Fatıma Betül TAŞ

Fecr Yayınları: 90

**İbn Kemmûne ve Tenkîhu'l-Ebhâs li'l-Mileli's-Selâs
Üzerine Araştırmalar**

Fuat Aydın
Yasin Meral
Fatıma Betül Taş

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Aralık 2020

ISBN: 978-625-7673-00-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İbn Kemmûne ve
Tenkîhu'l-Ebhâs li'l-Mileli's-Selâs
Üzerine Araştırmalar

Fuat AYDIN

Yasin MERAL

Fatıma Betül TAŞ

Ankara 2020

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
I. İbn Kemmûne ve Tenkîhü'l-Ebhâs li'l-Mileli's-Selâs Üzerine	11
Fuat AYDIN	
Giriş	11
1. İbn Kemmûne, Hayatı ve Eserleri	15
1.1. İbn Kemmûne'nin İhtidası Meselesi	15
2. İbn Kemmûne'nin Dinler Tarihine Dair Eserleri	26
2.1. el-Fark beyne'r-Rabbâniyyîn ve'l-Karâiyyîn	27
2.2. Tenkîhü'l-Ebhâs li'l-Mileli's-Selâs	32
2.3. Tenkîh'in İçeriği	35
3. Tenkîh'in Yazıldığı Ortam, Yazılma Sebebi ve Yöntemi	38
4. Tenkîh'in Muhatapları: Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanların Tenkih Alımlaması	54
4.1. Yahudilerin Tenkih Alımlaması	54
4.2. Hıristiyanların Tenkih Alımlaması	55
4.3. Müslümanların Tenkih Alımlaması	60
4.3.1. ed-Dürrü'l-mendûd fi'r-redd alâ feylesûfi'l-yehûd, ed-Dürrü'l-mendûd fi'r-redd alâ İbn Kemmûne feylesûfu'l-Yehûd	61
4.3.2. Nuhûdu hasîsi'n-nuhûd ilâ havdi habîsi'l-Yehûd, Nuhûdu hasîsi'n-nuhûd ilâ duhûd habîs'l-Yehûd	62
4.3.3. Şerhu's-şahâifi'l-ilâhiyye	62
4.3.4. Kitâbün fi isbâti'n-nübüvveti li-Muhammed 'aleyhis-selâm	64
4.3.5. Redd-i şübühât-ı küffâr der zikri ebhâs-ı milel-i selâs	64
5. Tenkîh'in Kaynakları	70
Sonuç	74
Bibliyografya	76

II. Yahudi Âlim İbn Kemmûne'nin (Ö. 1286) Kur'an'ın İ'cazıyla İlgili Değerlendirmeleri ----- 87

Yasin MERAL

1. Tehaddi----- 88
2. Muaraza ----- 93
3. Kur'an'ın Hz. Muhammed'e Aidiyeti ve Mushaflaşma Süreci - 98
- Sonuç -----103

III. Yahudi Âlim Sa'd b. Mansûr İbn Kemmûne'nin Beşâ'iru'n-Nubuvve ile İlgili Görüşleri ----- 105

Fatıma Betül TAŞ

- Giriş----- 105
1. İbn Kemmûne'ye Göre Müslümanların Beşâiru'n-Nubuvve Dillleri----- 109
 2. İbn Kemmûne'nin Beşâiru'n-Nubuvve İddialarına Verdiği Cevaplar----- 118
 3. *Tenkihü'l-Ebhâs'a* Cevap Veren Eserlerde *Beşâiru'n-Nubuvve* Konusu ----- 126
 - Sonuç ----- 129
 - Kaynakça ----- 130
 - İndeks ----- 135

ÖN SÖZ

İbn Kemmûne on üçüncü yüzyıl İslam medeniyet paradigması içinde yetmiş felsefi, ilmi ve dinsel metinler kaleme almış, Yahudi kökenli önemli bir şahsiyettir. Felsefi eserleri ve bunlardan özellikle de Suhreverdî'nin *Telvîhâtı* üzerine şerhi, *et-Tenkîhât fî şerhî Telvîhât* bağlamında on sekizinci yüzyıla kadar etkisi devam etmiştir. Devvâni öncesinde doğrudan metinlerinin okunmasıyla vukuu bulan bu etki, daha sonra ikincil el kaynaklar vasıtasıyla devam etmiştir. Bu etki özellikle İran ve Osmanlı düşüncesi üzerinde olmuştur.

Felsefi ve bilimsel eserlerinin yanı sıra İbn Kemmûne din/dinlerle alakalı metinler de kaleme almıştır. Bunlardan birincisi, Rabbanî Yahudilik içinden sekizinci yüzyılda Anan ben David'le başlayan, dokuzuncu yüzyılda Binyamin ben Moşe Nehâvendî'nin adlandırmasıyla Karâiler adını alanla, Rabbanî Yahudiliğin birbirlerine yönelik eleştirilerini ele aldığı risâle boyutundaki *el-Fark beyne'r-Rabbâniyyîn ve'l-Ķarâiyyîndir*. İkinci ise daha kapsamlı olan, *Tenkîhü'l-ebhâs li'l-mileli's-şelâs*'dir. İkisi de, -öncelik-sonralık meselesi kesin olmasa da- aynı sene içinde kaleme alınmıştır. Birincisi, Yahudi ve Karâiler arasında olumlu ya da olumsuz bir tepkiye yol açmış gözükmez. Ancak ikincisi hem yazıldığı hem de daha sonraki dönemlerde önemli tepkilere neden olmuştur. Bu tepkiler fiili ve akademik niteliğe sahiptir. Fiili tepki, İbn Kemmûne'ye karşı bir halk isyanı olarak tezahür etmiştir. Canına kasteden kalabalıktan gizli bir şekilde Hille'ye kaçırılarak kurtarılmıştır. Akademik tepki ise, Hıristiyanlar ve Müslümanlar tarafından kendisine yazılan reddiyeler şeklinde tezahür etmiştir.

Kitap on altıncı yüzyılda batı dünyasında tanınmış olsa da ancak on dokuzuncu yüzyıldan itibaren metnin Arapça neşri

ve İngilizceye çevirisi yapılmaya başlandığı gibi akademik çalışmalara da konu olmuştur. İslam dünyasında da üzerine yapılan akademik çalışmaların yanı sıra tahkikli neşirleri ve Türkçe çevirisi de yapılmıştır.

Elinizdeki metin, İbn Kemmûne'nin hem mensup olduğu din hem de içerdiği muhtevadan dolayı hakkında en çok görüş beyan edilen kitabı haline gelmiş olan *Tenkîh* hakkındadır ve iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm, Fuat Aydın'ın "İbn Kemmûne ve *Tenkîhü'l-ebhâs'a Dair*" adlı çalışmasını içermektedir. Burada Aydın, İbn Kemmûne'nin hayatını ve eserlerini -şimdiye kadar söylenmiş olanları genişletilmiş bir şekilde- ele aldıktan sonra özellikle *Tenkîh*'in yazılış sebebi/hedefi üzerinde odaklanmaktadır. Bu nokta üzerinde odaklanmasının nedeni ise, şimdiye kadar kitap hakkında yazarların onu, dinleri nesnel olarak ele alan bir bilim dalı olan karşılaştırmalı din çalışmasının en eski örneği olarak görmeleridir. Bu kabulün gerekçesi ise, İbn Kemmûne'nin metninde dinleri ele alırken herhangi bir taraf tutmayacağını söylemiş olmasıdır.

Metnin muhtevasının böyle bir algıyı -Roggema gibi- yansıtmadığını düşünen Aydın, *Tenkîh*'in yazılışının gerçek sebebini ve gerçekleştirmek istediği hedefi tespit etmeye çalışır. Bunun için kitabın yazıldığı toplumsal ve tarihsel bağlamı ele alır. Bu bağlamdan hareketle, yazılış gerekçesini tespit ettikten sonra İbn Kemmûne'nin bunu kitabında nasıl gerçekleştirmeye çalıştığını ortaya koyar. Son olarak da, İbn Kemmûne'nin konu edindiği üç dinin mensupları tarafından kitabın nasıl alımlandığı, varsa kitaba karşı yazılmış reddiyeler bağlamında gösterilmeye çalışır.

İkinci bölüm, *Tenkîh*'in Müslümanlara yönelik kısmında ele alınan iki konu olan Hz. Peygamber'in müjdelenmesi ve Kur'an'ın icazı meselesini konu edinen iki yazıyı içerir.

Bunlardan birincisi Yasin Meral'ın “Yahudi Âlim İbn Kemmûne'nin (ö.1286) Kur'an'ın İ'cazıyla İlgili Değerlendirmeleri” adlı çalışmasıdır. Meral çalışmasında, İbn Kemmûne'nin Müslümanlar tarafından Hz. Peygamberin peygamberliğini ispat sadedinde ileri sürdükleri altı (Kur'an'ın icazı, Hz. Peygamberin gaipten haber vermesi, mûcizeler göstermesi, Tevrat ve İncil'de müjdelenmesi, ahlak ve din çöküşün kendisiyle sona ermesi ve bütün üstün özelliklerin kendisinde birleşmiş olması) delilden birincisi olan Kur'ân'ın icazı meselesini konu edinir. İbn Kemmûne'yi takiben icaz meselesini *tehaddi*, *muâraza* ve Kur'ân'ın mushaflaşma süreci bağlamında ele alır. Her biri için Müslümanlar tarafından ileri sürülen açıklamalar ve İbn Kemmûne'nin bunlara yönelik itirazlarını ortaya koymaya çalışır.

Diğeri ise, Fatıma Betül Taş'ın “Yahudi Âlim Sa'd b. Mansûr İbn Kemmûne'nin Beşâ'iru'n-Nubuvve ile İlgili Görüşleri”, adlı çalışmasıdır. Taş, yazısında yukarıda zikredilen altı delilden dördüncüsü olan Hz. Peygamber'in Tevrat ve İncillerde müjdelenmesi meselesini konu edinir. Önce Müslümanlar tarafından müjdelenme hususunda kullanılan Tevrat ve İncil metinlerini zikreder. Sonra bunlara karşı İbn Kemmûne'nin eleştirilerini ve nihai olarak da *Tenkîh*'e reddiye olarak kaleme alınan metinlerin söz konusu delilleri kullanışları incelenir.

Aralık-2020

Fuat AYDIN

Yasin MERAL

Fatıma Betül TAŞ